

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATHOLIKUS „STATUS”¹

II.

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA a keleteurópai utódállamok megalkotásának és függetlenségük elismerésének feltételét „bizonyos kormányzati elvek” törvénybeiktatásához és megtartásához kötötte. Ilyen föltételek kiszabása—mint a Clémenteau-féle kísérőlevél mondotta, — nem volt új dolog: szerepelt a berlini kongresszuson mint a vallás szabad gyakorlatának feltétele s szerepel ennek példájára a világháború utáni békeszerződésekben és kisebbségi szerződésekben, aminőnek elismerésétől tették például függővé a berlini kongresszuson Románia függetlenségének és most területi annexióinak kérdését. E feltételnek a román állam úgy tett eleget, hogy mikor 1923-ban revideálta és az új helyzetnek megfelelően átalakította alkotmányát, kimondta az egyén, az állampolgár vallásegyenlőségét, lelkiismereti szabadságát, másfelől ugyanabban a törvényszakaszban felépítette az egyházaknak azt a hierarchiáját, azt a jogegyenlőtlenségét, melyet előző cikkemben ismertettem. Ugyanakkor az alkotmány kilátásba helyezte, hogy külön törvény fogja megállapítani az orthodox egyház szervezetét és egy másik törvény fogja szabályozni a „kultuszok” és az állam viszonyát. Az egyházak helyzetének és a „kultuszok” és állam jogviszonyának rendezése szükségessé vált, mert — mint a kultuszminiszter az utóbbi törvényjavaslat indokolása alkalmával mondta — „az a kaleidoszkópszerű tarkaság, mely az új államalakulás folytán létrejött”, nem tartható fenn; ez a különfeleség „összeegyeztethetetlen az állam egységes jellegével, amelyben mindenki mindenütt egységes törvény alatt kell hogy álljon”. Hogy ez miért szükséges, azt megmondta a törvényjavaslat parlamenti tárgyalás alkalmával Bogdán Duica, bukaresti egyetemi tanár, aki sorra vette és az államra való veszélyességük szerint osztályozta a két román egyházon kívül Nagyromániába került egyházakat: hogy lutheránusok és unitáriusok, bár külföldi összeköttetéseiknél fogva kárt okozhatnak, oly kevesen vannak, hogy „komoly veszedelmet” nem jelentenek; a szász lutheránusok kérdését, jegyezte meg titokzatosan, amúgy is „megfogják oldani a biológia törvényei”. Veszedelmesebbek ezeknél a reformátusok, de legveszedelmesebb a római katolikus egyház, amely teljesen összeforrt a magyarsággal és ráadásul azt tanítja, hogy „rajta kívül nincs idvesség.” Miniszter és egyetemi tanár ilyen felfogása vált az erdélyi egyházak autonóm kormányzatának és elsősorban a római katolikus „statusának megölőjévé.

1925 TAVASZAN a parlament elé került és vita nélkül törvénnyé vált az „orthodox egyház szervezetéről” szóló törvényjavaslat. Ugyanakkor készen volt a kisebbségi egyházakról, a „kultuszokról” szóló javaslat is, de az csak 1928 tavaszán vált törvénnyé. A kormány a javaslat szerkesztése idejében meghallgatta a kisebbségi egyházak szerveit, de megjegyzéseikkel nem törődött s a javaslatban maradt elég sérelmes és kifogásolni való.

¹ L. Magyar Szemle 1933 februári szám 193. lap.

A törvény biztosítja papíron a „kultuszok“ szabadságát, de az állami ellenőrzést és felügyeletet kiterjeszti az egyházi élet minden legkisebb megnyilvánulására. Általános rendelkezéseiben eltiltja az egyházakat és szerveit, hogy aktív politikai kérdésekkel, tehát például, hogy a házasságkötés formájának esetleges állami rendezésével foglalkozzanak, hogy vallásos színezetű pártot, mint a német centrum, alakíthassanak. „Kultusz“ nem állhat összeköttetésben, nem „függhet“ külföldi felsőségtől, mert — mondja az indokolás — „állampolgáraink lelki irányítását nyilvánvalóan nem hagyhatjuk idegen kézben“. Ez a rendelkezés a katolikus egyházzal szemből különösen a megcsonkított egyházmegyék kormányzatára vonatkozott. Tilos, hogy kormányengedély nélkül külföldi pénzbeli segílyt fogadjanak el a kisebbségi egyházak s a papi rendek minden tagja román állampolgár kell hogy legyen. Az áttérés egyik egyházból a másikba egyszerű közigazgatási aktussá válik, melybe az áttérő fél egyházi hatóságának beazolása nincs. Vegyes házasságokban a gyermekek vallását egyedül az apa határozza meg és semmis minden, a gyermekek vallására vonatkozó, a házasságkötést megelőző megállapodás.

Az egyházak igazgatása és kormányzata szigorúan állami felügyelet alá került.

Az egyházak alkotó elemei, maguk az egyházközségek, esperességek, püspökségek, kolostorok, káptalanok, jogi személyiséggel bírnak.¹ A kormány kívánságára kötelesek hivatalos irataikat, levelezésüket a hatóság rendelkezésére bocsátani; az egyházi kinevezéseket, választásokat kötelesek a kormány tudomására hozni; kötelesek nemcsak az egyház fejei hűségesküt tenni az uralkodó kezébe, hanem a papi rend minden tagja, akiket a törvény „nyilvános tisztviselőknek“ nevez, a hatóság kezébe. Egyházközségek állami segílyben részesülhetnek, de csak akkor, ha városi egyházközségek legalább négyszáz, falusiak legalább kétszáz családból állanak, jóllehet éppen a kisebb egyházközségek szorulnának állami támogatásra.

Ezek a törvény fontosabb rendelkezései: nyilvánvaló, amit a kisebbségi egyházak szónokai hangsúlyoztak, hogy a törvény „bizalmatlanságból származott alkotás“, melynek egyetlen haszna — amire az egyik katolikus képviselő a maga optimizmusában rábukkant, talán az volt, hogy alkalmat nyújtott a regáti románságnak, az ország kormányzóinak, akik Erdélyt is elárasztották, hogy megtudják, hogy az új államban nemes hagyományú vallásfelekezetek, egyházak vannak, melyek az ország számára nagy erkölcsi erőt jelentenek, ha szabadságuk és fejlődésük biztosítva van. Erre a megismerésre valóban szükség volt. Egy amerikai bizottság járt volt Kolozsvárt s az angol konzul bemutatta tagjait a város és megye prefektusának, főispánjának. Találkozásukról a bizottság ezt írta: a prefektus szívesen fogadott. Mondta, hogy készségesen áll rendelkezésünkre.

De kifejezte csodálkozását, hogy Erdélyben több mint egy vallásfelekezet van: Romániában csak görög keleti egyházat ismer s mondta, hogy időre lesz szükség, míg a románok megszokják, hogy több felekezettel bajlódjanak. Kérdezte, hogy az Egyesült Államokban is van több felekezet?

Reánk elég kellemes benyomást tett a prefektus, de illusztrálta azt, ami a rettenetes nehézségek valódi gyökerét képezi.

Ez az ember, egy előkelő tisztviselő nem ismerte a legelemibb különbségeket, amelyek a modern civilizációban jelentkeznek. Anélkül hogy szükségképpen brutális és élnyomó akarna lenni, tudatlansága az egyéni és intézményi különféleségek és szabadságok iránt olyan homályban hagyja a civilizáció legelemibb fogalmaival szemben, hogy ez természetesen durvává teszi. Megemlítette különben, hogy a trónörökös is mondta volt neki, hogy előtte is teljesen új dolog, hogy egy országban több felekezet legyen mint egy.“

Ezek voltak Erdély új és leendő kormányzói, akik az egyházak számára törvényt alkottak és sáfárkodásukat ma felvigyázzák.

A törvényjavaslat tárgyalásában a kisebbségi egyházak képviselői alig is vettek részt, nyilvánvaló volt minden beszéd hiábavalósága.

A KULTUSZTÖRVÉNY megígérte, hogy a katolikus egyházak és az állam viszonyát külön, a Szentszékkal kötendő megegyezés, konkordátum fogja szabályozni. Mikor a törvény ezt az ígéretet tette, a konkordátum már alá volt írva Rómában, de hiteles szövege még nem került nyilvánosságra.

A konkordátum megkötésének már hosszú története volt, hosszú tárgyalások előzték meg. Még 1920-ban Goga Oktávián, az Avarescu-kormány kultuszminisztere kezdett tárgyalásokat a Szentszékkal. Egyik tervezet a másikat követte és 1921-ben már legalább öt jutott el Rómába.¹

Az orthodoxok „jogos indignációval“ fogadták a tárgyalások hírére s kijelentették, hogy a konkordátum kötése „se nem alkalmas, se nem szükséges“² és a papság nagyváradi kongresszusa egyhangúan követelte, hogy a Rómával való tárgyalásokat szüntessék meg.

Közben a kormányok változtak s a konkordátum ügye elsekélyesedett. 1926-ban Bratianu ismét elővette, de nemsokára lemondott s az utána következett Avarescu-kormány kultuszminisztere, Goldis László, volt magyar képviselő, az aradi orthodox konzisztórium titkára vette kezébe a dolgot.

Az orthodoxok újra megmozdultak s hisztérikusan tiltakoztak a tárgyalások ellen. 1927 tavaszán híre kelt, hogy Goldis László Rómába utazott s az orthodoxok ismét nagygyűlésre gyűltek Bukarestben, amelyen az „orthodox keresztény egyház nevében“ tiltakoztak a konkordátum megkötése ellen, „mint a román fajra elképzelhető leg súlyosabb veszedelem“ ellen. Tiltakozásuk indokait pontokba foglalták:

1. mert nincs ok reá, hogy egy felekezet érdekében az alkotmányon kívül törvényes szabályozás jöjjön létre;
2. mert a konkordátum hivatalos formában megpecsételi a görög katolikus románság elszakadását;
3. mert alkalmat nyújt, hogy Róma katholizálja a románság többi részét is;
4. mert megkönnyíti, hogy a katolikusok befolyást nyerjenek az ország politikájára, úgy mint az történik Németországban, Belgiumban és Csehszlovákiában;
5. egy katolikus párt alakulása esetén maga a pápa fog beleleegyedni a román állam politikájába.³

¹ Transylvanus Viator: Les Concordats des Roumains.

² Az „Ajutorul“ orthodox egyesület memorandumja. L. a „Románul“ 1921 febr. 12. számát.

³ Popescu Tudor: Cea mai maré primejdie nationals actuals a României: Concordatul cu Papa,

De a konkordátum megkötését már semmiféle orthodox lárma nem akadályozhatta meg. 1927 áprilisában Goldis Rómában volt s alig két hét alatt létrejött a megegyezés: május 10-én Gasparri bíbor-nok és a román kultuszminiszter aláírta a konkordátumot.

„Országunk“ — mondta Goldis, mikor az aláírás után őszentsége fogadta — „teljes lelkiismereti szabadságot biztosít és védelmet nyújt minden felekezetnek. Bár az alkotmány uralkodó egyháznak tekinti az orthodox egyházat, mint a románok nagy többségének egyházát, sem a román nemzet, sem a román kormány nem tekinti ezt a többi felekezet fejlődésének sérelmeként vagy akadályául.“

Goldis szerint őszentsége kegyesen fogadta e biztosítást s kifejezte reményét, hogy a megkötött konkordátum úgy a katolikus egyház, mint a román nép érdekeit elő fogja mozdítani. De utóbb Goldis abban a füzetében, amelyben a tárgyalások történetét megírta és elsőnek közölte a konkordátum hiteles szövegét, így végzi: „Ide pontot teszek emlékiratomban; tudom, hogy otthon viharokat fog előidézni a dolog..

Mielőtt a konkordátum a törvényhozás elé került volna, az Avarescu-kormány és kultuszminisztere megbukott és a „kultuszokról“ szóló törvényjavaslat és a konkordátum tárgyalása a következő év tavaszára, a liberálisok kormányzatának idejébe került.

Abban a memorandumban, melyet pár sorral előbb emlegettem, Goldis László, miután ismertette a római tárgyalásokat és a konkordátum rendelkezéseit, így folytatja:

„Május kilencedikén (a konkordátum aláírását megelőző napon) este, be a késő éjszakába, még egyszer átolvastam a konkordátum szövegét, gondosul megfontolva, minden szempont figyelembe vételével.

Megállapítottam, hogy a romániai katolikus egyháznak semmit sem nyújt, amivel már ne bírna, kivéve egy új püspökséget a görög katolikusok számára; viszont a regáti latin egyház a Propaganda Fidei jurisdikciója alól a román jog hatáskörébe kerül, a mi nagy haszon az államra.

Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a konkordátum tiszteletben tartja a román állam minden érdekét és nem jár az orthodox egyház semmi sérelmével.“

Ennek az utolsó mondatnak a pár szava új világosságot derített az orthodox elmékbe. Ha a konkordátum nem sérelmes az orthodox egyházra, akkor nem lehet előnyös a katolikus egyházra, legalább is a római szertartáson lévőkre. Lassanként hát elült a zaj Róma ellen s visszavonulóban még csak az erdélyi római katolikuság magyar érzését és irredentizmusát támadták meg. „Mit csinál ma az erdélyi római katolikus klérus?“ — kérdezte egy „Konkordátumok — ad infinitum“ című cikkében a „Telegraful Román“, az erdélyi orthodox egyház nagyszebeni hivatalos lapja. — „Semmi egyebet: intenzív akciót fejt ki a budapesti kormánnyal és a magyar patrióta egyesületekkel és nagybankokkal karöltve a román állam ellen.“

A ROMÁNIAI KATHOLICIZMUS KÖRÉBEN más hangulattal fogadták a konkordátumot a római, és más benyomással a görög katolikus szertartáson lévők.

¹ Vasile Goldis: Concordatul.

A konkordátum, mely — mint a kultusztörvény — tág beavatkozásra nyújt alkalmat az államnak az egyház ügyeibe, a görögkatolikusokra nézve csak egyházi tevékenységük korlátozását jelentette egy velük szimpatizáló államhatalom részéről, de a hívők ugyanazon román fajhoz tartozva, mint a nemzeti többség, tudták, hogy faji vonatkozásaikban nem lesznek megtámadva, legfeljebb szorosabb vonatkozásokba kerülnek hitéleti téren is a román szellemű állammal. Más volt a magyar katolikusok helyzete, reájuk nézve egyházi, római vonatkozásaik mellett nemzeti, magyar kapcsolataik lazítását is jelentette.

De a katolikuság helyzete és állásfoglalása a konkordátummal szemben kényes volt. A konkordátum súlyos áldozatokat követelt a magyar katolikusoktól. Netzhammer volt bukaresti római katolikus érsek írta egy osztrák folyóiratban az első konkordátumtervezet alkalmával, hogy annak „erős éle volt a Romániához csatolt magyar lakossággal szemben“. Mikor a tizenkilencedik század utolsó évtizedében szóba került Magyarországon a római és görög katolikus egyházak kormányzati amalgamációja, az egész görög katolikus egyház felzúdult a terv ellen: egyre-másra protestáltak zsinaton és memorandumokban s szóba került, hogy ha kényszerítik az egyesítést, a görög katolikusok ott hagyják egyházukat és áttérnek az ortodox hitre. De az erdélyi római katolikuság ragaszkodása szilárdabb alapon nyugszik, hogysesem ennek a gondolata is felmerült volna.

Pedig a konkordátumnak éppen az volt az egyik legterhesebb intézkedése, hogy közös egységbe foglalta a görög és latin szertartású egyházmegyéket. XIII. cikkében mindkét szertartású katolikus püspöki kart egy episcopatusba foglalja Össze, amely „patrimonium sanctum“ név alatt legfőbb közös egyházi szervezetet alkot, melynek hatósága alá tartozik az egyesített egyházak vagyonkezelése, akkor, mikor a kezelendő vagyon túlnyomó része római katolikus eredetű, a kisajátított római katolikus egyházi ingatlanok értéke s diszponál felette egy többség, mely görög katolikus püspökökből áll, akiknek az egyházát elsőbbség illeti a római katolikus egyház felett.

Nehéz kérdés a magyar katolikuságnak a bukaresti érsekség primátusa, amelynek az ősrégi Csanádi és váradi püspökség és az évezre-des erdélyi püspökség alárendeltetett: az erdélyi püspök egy egész országrész 400.000 hívőjének gondját viselve, alávetett az imperium-változás után keletkezett 26 egyházközséget adminisztráló bukaresti érseknek, aki egyszersmind — most is és bizonyára mindig, román nemzetiségű — az alkotmány szerint is egyedüli egyházi képviselője a majdnem milliónyi magyar katolikuságnak, míg viszont a két román egyház összes püspöke helyet kapott a szenátusban. A régi magyarországon a főrendiházban ott ültek a görög keleti és görög katolikus egyháznak összes oláh püspökei.

Megszüntette a konkordátum és a szatmári püspökséggel egyesítette a szétszakadt, de román területen még mindig 80.000 hívőt magába foglaló nagyváradi püspökséget, melyet még Szent László királyunk alapított. Nem egyházkormányzati, hanem vagyoni oka volt ennek, az, hogy a patrimonium sanctumot közösen kezelő püspöki karban a görög szertartású püspökök többségben legyenek.

A püspöki kinevezéseket illetően, a konkordátum szerint a kinevezést megelőzően a Szentszék közli a kormánnyal a kinevezendő személyét annak megállapítása végett, hogy vajjon a kormánynak nincs-e politikai szempontból kifogása a kinevezendő személye ellen? Könnyű ennek a rendelkezésnek a következményeit belátni: a jelenlegi püspöki kar távozása után nem fognak többé a magyarsággal együtt érző egyházfők kerülni a püspöki székekbe.

Erdélyben a múltban az örmény katolikusság négy egyházközsége a római katolikus egyház keretébe tartozott. A konkordátum új szervezetbe, új egyházmegyébe osztotta, aminek következménye az örmény-ségnek a magyar katolikusságtól való elidegenülése lesz.

A konkordátum után új szerzetesrendek csak speciális törvény engedélye folytán települhetnek meg az országban s a konkordátum egy pótszakasza intézkedik az egyházmegyék határainak új szabályozásáról.

Intézkedik és sok vita folyt az egyházi szervezetek jogi személyiségéről és az iskolakérdésről, de ez mindkettő olyan speciális és nagyterjedelmű kérdés, mely külön tárgyalást igényelne.

A TÖRVÉNYHOZÁSBAN rövid ideig tartó, de mély benyomást keltő vita folyt le. Történelmi jelentősége volt minden percének.

Az orthodox püspöki kar nevében Nicolai Bálán, Erdély és Bánát metropolitája olvasott fel egy nyilatkozatot. Kijelentette, hogy az orthodoxok a konkordátum ratifikációját nem szavazzák meg.

Nem szavazzák meg elsősorban azért, mert az alkotmány szerint az állam és az egyház viszonyát nem nemzetközi szerződés, hanem állami román törvény kell hogy szabályozza.

Nem szavazzák meg, mert a konkordátum felforgatja az egyházak alkotmányszabta hierarchiáját. 1926-ban Goldis László, az akkori kultuszminiszter állapította meg, hogy ha az 1 millió 300.000 görög katolikusnak négy püspöke van, akkor a 12 millió orthodoxnak 38 kellene hogy legyen s ha a római katolikusoknak 5 püspökük van, az orthodoxok 45-re tarthatnák igényt. „Fájdalmasan látjuk ezt,” mondta a metropofita, „különösen, mikor tudjuk, hogy a kisebbségi egyházakat az orthodoxok filléreiből tartják fenn.”

Kifogásolta Bálán egyházban és iskolában a kisebbségi nyelvek használatát, a jogi személyiségre vonatkozó rendelkezéseket, kifogásolt mindent s nem talált benne semmi jót.

„A konkordátum végzetes következményei előreláthatatlanok”, fejezte be beszédét. — „De mindenesetre nemzeti kultúránk történetének egyik legszomorúbb lapját fogják képezni.”

A metropolita deklarációjának felolvasása után az orthodox szenátorok testületileg elhagyták a törvényhozás termét s a tárgyalásban nem vettek részt.

Keserves és végtelenül nehéz volt a római katolikus egyház képviselőinek helyzete: a konkordátum súlyos vagy kevésbé hátrányos intézkedéseinek kritikáját nem hallgathatták el; mégis beszédeik a megpróbáltatás e nagy óráiban egyházuk és a Szentszék iránti hűségüknek és alázatosságuknak nagy dokumentációi. Gyárfás Elemér, az erdélyi katolikus egyház világi vezére és a státus világi elnöke ismertette a magyar katolikusok álláspontját a megegyezéssel szemben. Ő idézte a görög katolikusok állásfoglalását a múlt század utolsó

évtizedében, amikor — mint említettem — szó volt, hogy Magyarországon egyesítik adminisztrációs szempontból a latin és görög katolikus szertartású egyházakat. Akkor Vajda Sándor, az új Romániának annyiszor miniszterelnöke cikket írt az erdélyi „Tribunában“: „Jelentsük ki nyíltan“, írta, „hogy sohasem fogjuk eltérni, hogy beolvassanak a katolikus autonómiába. Jelentsük ki ünnepélyesen, hogy abban a pillanatban, mikor elragadnák egyházunk sajátos jellegét, a görög katolikus egyház megszűnik a mi egyházunk lenni. Kiáltsuk ki a széles világba, hogy mihelyt a mi beolvastásunk a katolikus autonómiába megtörténik, mi, görög katolikusok, késedelem nélkül áttérünk a görög keleti román egyház kebelébe.“

„A mi konklúzióink“ — folytatta Gyárfás Elemér, miután ezt idézte — „nem mennek idáig. Mi nem ingadozunk s éppen ezért nem követjük Vajda Sándort.

Mi igyekezni fogunk a katolikus anyaszentegyház érdekében lehetőségig enyhíteni és csillapítani híveink méltatlankodását és elkeseredését s igyekezni fogunk megakadályozni, hogy egyházunk ellenségei, a kereszténység és minden pozitív hit ellenfelei, ne kovácsolhassanak fegyvert a konkordátumból, ne irányíthassák ellenünk s a konkordátum ne legyen ellenünk szegezett fegyver a bolsevizmus, az atheizmus, a különböző szekták s a felforgató tendenciák képviselőinek kezében.

Arra fogunk törekedni, hogy felvilágosítsuk és meggyőzzük a Szentszék képviselőit, hogy mennyire helytelenek és túlzottak voltak a Szentszék anyagi engedményei; másfelől figyelmeztetni fogjuk mostani világi kormányzóinkat, hogy mennyire céltalanok elnemetietlenítő törekvéseik ...

Akik azt hitték, hogy ezzel a konkordátummal megkötik egyházunk kezét és lassú halálra ítélnének egy életerős népet, csalódni fognak ... Az egyháznak nincs oka félnie sem ma, sem a jövőben semmiféle világi hatalomtól.“

Mint említettem, az orthodoxok kivonultak a tárgyalásról. A román görög katolikusok elfogadták a becikkelyező javaslatot, a magyar római és a ruthén görög katolikusok ellene szavaztak. A sváb katolikusok kezdetben ingadoztak, de aztán koalícióban lévén a kormánnyal, szintén megszavazták. „Így“, írta a szavazás után a „Dimineata“, „egy nagyon különös helyzetnek voltunk tanúi. Az orthodoxok visszautasították a konkordátumot, mert a román állam és az orthodox egyház érdekeivel ellentétesnek tartják azt. A magyar katolikusok ellene szavaztak, mert sérti a magyar katolikusok és az egyetemes katolikus egyház érdekeit. Másfelől megszavazták a román politikai pártok, mert hasznosnak tartják a román állam szempontjából.“

Az újság még hozzátette, hogy a jövő fogja megmutatni, hogy kinek volt igaza.

Még alig múlt el egy fél évtized s ez a rövid múlt megmutatta, hogy a magyar katolikusoknak volt igazuk.

SZÁSZ ZSOMBOR

Vége következik